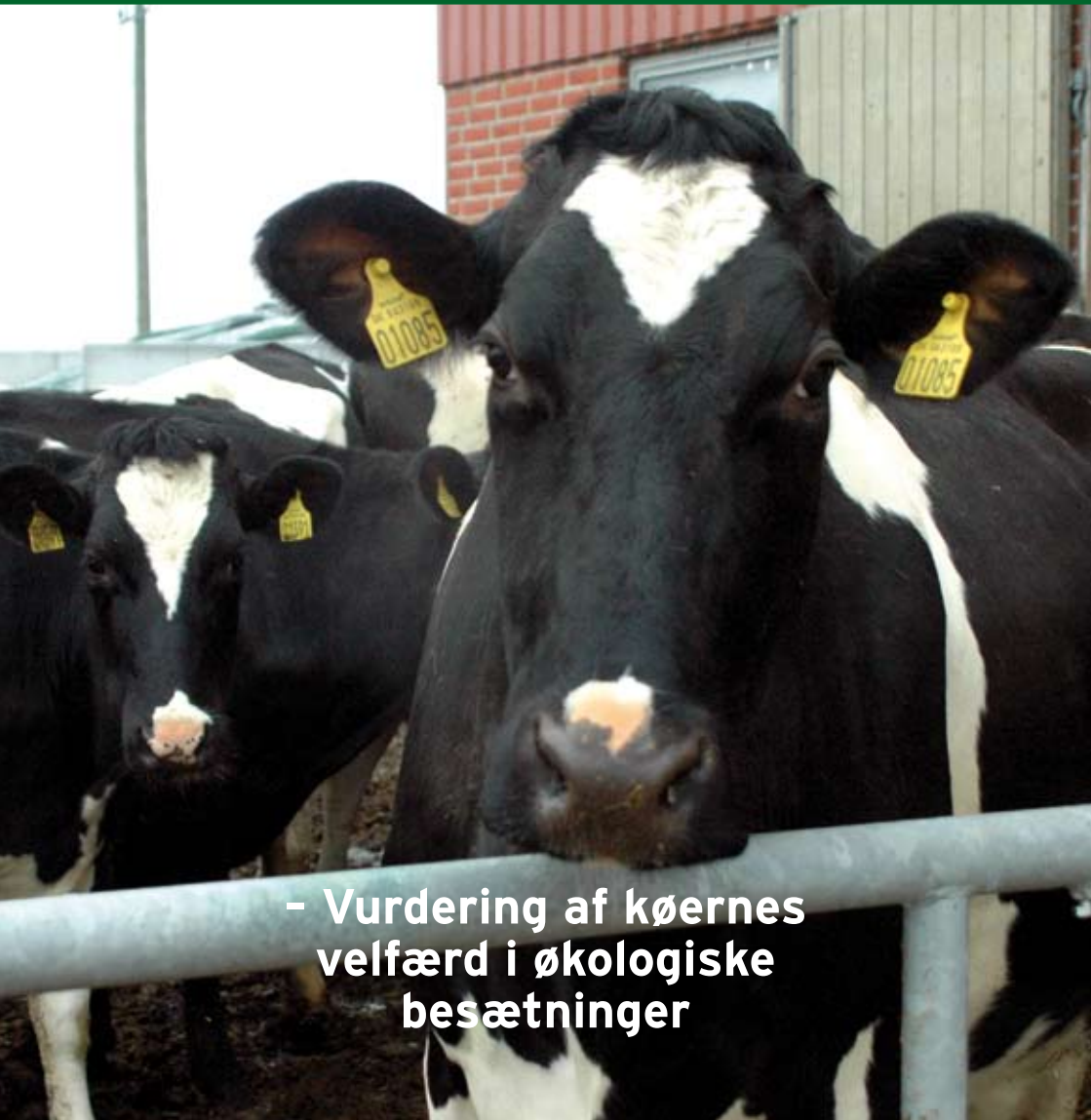

Manual til **Koliv 100**

- Vurdering af køernes
velfærd i økologiske
besætninger

Indhold

Forord.....	5
Kort om Koliv 100.....	6
Sådan bruges manualen.....	7
Dataregistreringer.....	9
De enkelte parametre.....	10
Staldforhold	10
Malkning.....	14
Udendørs forhold	16
Foder og fodring.....	17
Gruppeliv.....	19
Køernes historie	20
Kliniske registreringer	21

Økologisk Landsforening

Danmarks
JordbrugsForskning

Tekst: Thorild Bülow Nissen, Økologisk Landsforening og
Mette Vaarst, Danmarks JordbrugsForskning.

Layout: ph7 kommunikation, www.ph7.dk • Tryk: Trykkestedet.

Udgivet med støtte fra Mælkeafgiftsfonden og Fonden for Økologisk Jordbrug

Forord

Tanken bag denne velfærdsvurdering er at give landmanden et hjælpemiddel til at vurdere sine køer og dermed et grundlag for at overveje, hvilke ændringer og forbedringer de eventuelt har brug for, og som passer ind i besætningens strategi.

Velfærdsvurderingen skal kunne bruges i rådgivningen og i dialogen mellem landmænd og rådgivere både, mellem landmænd indbyrdes i erfa-grupper eller staldskoler, og ved udformningen af mål for den økologiske malkekvægsbesætning.

Den er blevet til ved skiftevis afprøvning i praksis og diskussioner om de enkelte parametre mellem dyrlæger, rådgivere, plantedirektorats-kontrollører og landmænd. Vi vil hermed rette en stor og varm tak til for de mange gode og konstruktive bidrag.

Vi har tilstræbt at velfærdsvurderingen skal:

- Sætte fokus på dyrenes velfærd og gøre tankerne om køernes velfærd mere konkrete.
- Åbne for en frugtbar diskussion mellem dem som passer dyrene til dagligt og tager beslutningerne i besætningen.
- Bruges som udgangspunkt for rådgivning.
- Gøre det muligt at 'måle' forhold, som enten påvirker eller viser dyrenes velfærd og derfor kan bruges til at vurdere, om man kommer nærmere sine mål.
- Koble den økologiske driftsforms generelle mål sammen med de konkrete mål om dyrevelfærd for den enkelte besætning.

Økologi og dyrenes velfærd

Det er en vigtig målsætning for et økologisk husdyrhold at give dyrene gode livsbetingelser, som er i overensstemmelse med deres naturlige behov. Det er ligeledes vigtigt at yde den omsorg, som man skylder dyrene, når man har taget dem ind i sin husholdning.

Især stiller det store krav til overvågning og pasning, når man har ansvaret for dyrenes velbefindende, samtidig med man giver dem mulighed for naturlig adfærd ved at være sammen i flokken og gerne udendørs.

Det er vigtigt at have for øje, at når vi vurderer dyrenes velfærd, gør vi det indirekte.

Dyrenes egentlige velfærd, deres velbefindende, er deres egen subjektive oplevelse af, hvordan de har det i de omgivelser, de lever i. Den ved vi dybest set ikke noget om!

Det kan derfor virke som lidt af en tilsnigelse at tale om velfærdsvurdering. Imidlertid kan vi sætte et billede sammen ved systematisk at iagttage, hvordan dyrene reagerer på deres omgivelser i form af sygdom, tegn på smerte eller ubehag, deres opførsel, det stald- og pasningssystem som de lever i, samt den måde menneskerne varetager deres ansvar overfor dem på.

*Mette Vaarst, seniorforsker,
Danmarks JordbrugsForskning
Thorkild B. Nissen, konsulent,
Økologisk Landsforening*

Kort om Koliv 100

Udgangspunktet for vurderingen af køernes velfærd omfatter tre hovedområder:

- Køernes mulighed for 'naturlighed'. Fx lys, luft, udendørs ophold, valgfrihed, social kontakt og mulighed for fri bevægelse, blandt andet i forbindelse med kælvning.
- Menneskets omsorg og pasning (at de overvåger dyrene godt og griber hurtigt og konsekvent ind, når det er nødvendigt og relevant).
- Køernes fremtoning og hvordan de reagerer på de påvirkninger, som deres daglige omgivelser giver dem.

Et godt redskab til rådgivning

En velfærdsvurdering vil være et meget brugbart redskab i rådgivningen, og derfor vil det være oplagt, at dyrlægen eller konsulenten laver en velfærdsvurdering. En rådgiver ser også besætningen udefra og kan bedømme den mest objektivt.

Landmanden selv kan også lave den, eller landmandens kolleger, f.eks. i en staldskole, hvor hver landmand laver en vurdering hos en af de andre i gruppen.

Derimod er velfærdsvurderingen ikke tænkt som et redskab til økologi-godkendelse eller kontrol. Det er den for omfattende til, og desuden er den delvist baseret på ærlige oplysninger fra landmanden. Hvis man skal rådgives eller diskutere sin besætning, vil man komme med ærlige svar. Men hvis man står og er bange for, om økologi-godkendelsen kan ryge pga. et ærligt svar, er det spild af tid at lave en velfærdsvurder-

ing, for så vil den hverken vise, hvad der er rigtigt, eller vise hvilke veje, der kan være for forbedringer.

Velfærdsvurderingen kan gennemføres på halvanden time for hele ko-gruppen i en besætning.

Det gør, at det er realistisk at anvende den for eksempel en gang om året i forbindelse med anden rådgivning på bedriften, og/eller for at vurdere om man er kommet nærmere sine mål.

Tilblivelsen af Koliv 100

Koliv 100 er delvist en videreførelse af arbejdet med Kalveliv 100, hvor vi gik gennem en lang proces med inddragelse af tanker om, hvad velfærd i en økologisk besætning egentlig er. Resultaterne af disse diskussioner brugte vi også ved det indledende arbejde med Koliv 100. I et par workshops med deltagelse af en række erfarne kvægdyrlæger, kvægbrugsrådgivere, økologi-kontrollører og økologiske landmænd diskuterede og afprøvede vi flere forskellige versioner af denne velfærdsvurdering. Den indbyrdes vægtning mellem parametrene er blandt andet diskuteret af denne gruppe. Koliv 100 er stadig under udvikling, og vi håber på muligheder på at forbedre den, når der er flere erfaringer med brugen af den, og i takt med at der kommer ny viden.

Sådan bruges manualen

Manualen skal bruges sammen med registreringsskema og regnearket Koliv-100, som kan downloades fra www.okologi.dk eller bestilles på tlf. 87 32 27 44.

Koliv 100 er inddelt i 7 hovedområder. Indenfor hvert hovedområde scores der på imellem 6 og 16 parametre. I alt bygger velfærdsvurderingen på 57 forskellige parametre, som indgår med forskellig vægtning.

Staldforhold:	16 parametre
Malkning:	7 parametre
Fordelt mellem:	
Opsamlingsplads	4 parametre
Malkeplads + returgang	3 parametre
Udendørs forhold:	6 parametre
Foder og fodring:	7 parametre
Gruppeliv:	6 parametre
Køernes historie (data om køer og besætning):	6 parametre
Kliniske registreringer på op til 27 enkeltkøer:	9 parametre

På skemaet til kliniske registreringer af enkeltkøer er der plads til at registrere 27 køer, men beregningerne bliver gennemført ud fra det antal køer, som man har nået at registrere.

Skala fra 0 til 5 for alle parametre

Alle parametre vurderes på en skala fra 0 til 5, hvor 0 er den bedste score og 5 er det værst tænkelige. I gennemgangen af de enkelte parametre på de næste sider skal 'maksimum point' derfor forstås som 0, og 'minimum point' som 5.

De forskellige trin på skalaerne er beskrevet mere eller mindre i detaljer i vejledningen, som er vedlagt regnearket. Inde i regnearket vægtes de enkelte parametre mod hinanden, sådan at nogle af parametrene, som vejer tungere end andre, ganges med en faktor ved den endelige udregning.

Praktisk gennemførelse

Vi foreslår følgende fremgangsmåde, når selve vurderingen skal gennemføres:

- Forud for velfærdsvurderingen trækkes data-udskrifterne: Nøgletalsudskrift, celletalsudskrift, slagtefund hundyr og slagteresultater ét år.
- Fra regnearket udskrives fanen 'Vejledning', som både indeholder en vejledning i pointgivning og mulighed for at notere de point, som besætningen scorer. Alle skalaer går fra 0 til 5, det vil sige med mulighed for 5 trin til vurderingen af en parameter.
- Under selve vurderingen er det vigtigt at holde fast i at:
 - Man skal give point efter det man ser og oplever her og nu. Hvis luften er tung, fordi der er tåget udenfor, så er luften tung, og man skal ikke begynde at stå og 'tænke sig frem til' at luften nok egentlig er meget god på dage, der ikke er tågede, og så give point efter det. Man giver point efter det, man rent faktisk selv oplever og kan så skrive en bemærkning på til samtalen bagefter, eller når man skal sammenligne med en ny vurdering et år efter.

F.eks. 'tung luft pga. tåge'.

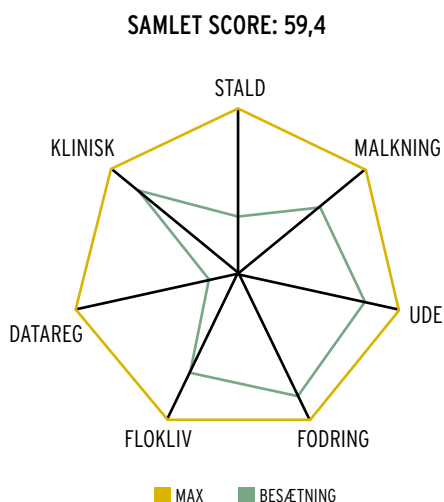
- Det er altid de 25 % værste forhold, der vurderes. Eksempelvis vurderer man de sengebåse, der ser værst ud, hvis der af en eller anden grund er forskel.
- Tallene tastes efterfølgende ind i regnearket. Grafikken dannes automatisk, når tallene tastes ind. Dette kan enten gøres hjemme eller på en medbragt computer.
- Samtalen og diskussionen om resultaterne er ikke blot en vigtig del af velfærdsvurderingen; det er selve formålet med den: At man diskuterer resultaterne og bruger dem som baggrund til at ændre forholdene i besætningen.

Udskriftens grafik

I udskriften præsenteres alle de registreringer, som man har lavet og ført ind i skemaet, som grafiske figurer. Her sammenholdes det opnåede antal point med det antal point, som man højst kan få for den pågældende parameter. Det sker i form af hjul, hvor den yderste ring af et hjul viser det niveau, som man højst kan opnå - det vil sige, hvis man får maksimum point for alle de parametre, der hører til dette område.

Den første grafiske figur, man bliver præsenteret for, viser den samlede score, og hvordan de 7 områder ser ud, når man samler alle parametrene. Der er mulighed for, at den person, som laver vurderingen og muligvis også rådgiver ud fra den, kan skrive kommentarer i boksen ved siden af alle figurer.

Efter denne hovedoversigt bliver hver enkelt af de parametre, som ligger i akserne, vist i et søjlediagram. Når man kan se alle detaljerne i hele målingen, vil de områder, hvor der er muligheder for forbedringer, træde tydeligt frem.

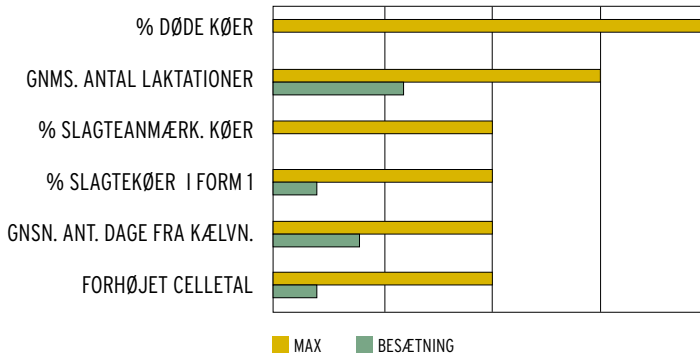

Kommentar:

Køernes velfærd er under middel. Dog ser køerne generelt godt ud, bortset fra trykninger på haserne pga. de hårde sengebåse.

Staldforholdene er ringe, og dataregistreringer peger på velfærdsproblemer.

Dataregistreringer

Kommentar:

- Mange døde køer og mange udsat i form/fedme 1/1.
- Mange slagteanmærkninger for leverikter og lungeorm og enkelte for lever byld og drægtighed.
- Stor udskiftning, og køerne har i gennemsnit få laktationer bag sig. Køerne udsættes meget hurtigt efter kælvning.
- Mange køer har forhøjet celletal.

DE ENKELTE PARAMETRE

Køernes historie (data om køer og besætning).

Staldforhold

Stalden er køernes ramme. Den skal fungere både som en god ramme for den enkelte ko og for hele flokken, sådan at de kan færdes så frit som muligt mellem foder, vand, liggepladser og motionsareal.

Køerne skal have det godt, f.eks. i form af muligheder for hudpleje, frisk luft og sikkerhed for udskridninger. De skal også have mulighed for at komme væk fra flokken, når de har brug for det.

Kort sagt skal stalden være en ramme, som skaber ro, harmoni, valgfrihed og trykthed for køerne, og hvor menneskene kan overskue og overvåge dem, så man kan gribe ind, når det er nødvendigt.

1 Bevægelsesareal, m²

Jo mere plads, dyrene har, jo bedre. 9m² per ko eller derover giver højeste point. Arealer mindre end 5m² per ko giver bundpoint.

Det er selvfølgelig vigtigt, hvordan pladsen udnyttes, og det tager vi højde for i nogle af de følgende parametre. Men god plads vil langt hen ad vejen give muligheder for udfoldelse og ro i stalden. Når det er dybstrøelse, regnes hele arealet med, inklusiv arealer langs foderbord osv. Når det er sengebåse, regnes sengene retfærdigvis med, men kun som 'halvt areal', da det ikke kan kaldes bevægelsesareal,

men i det samlede billede selvfølgelig er med til at strukturere det samlede gulvareal.

2 Skridsikkerhed, gulv

Glatte gulve giver risiko for fald, som i værste fald kan betyde, at koen skrider ud eller slår sig alvorligt. Størst er risikoen for sårbare køer – det vil sige nykælvere (som ofte er forsigtigt eller dårligt gående med et stort yver) eller kvier (som ofte tager flugten på en lidt panik-præget måde), som lige er kommet ind i besætningen. Men et glat gulv kan påvirke alle køerne, sådan at de går anspændt og forsigtigt og derved kommer til at overbelaste muskelgrupper eller halte. Gulvene ved foderbord og på vej til opsamlingspladsen tæller også med. Selv om man har absolut skridsikkert dybstrøelse, så tæller ethvert risiko-område med.

3 Rene og tørre gangarealer

Bortset fra at våde og gødningsforurenede arealer kan være farlige, så gør de klove og klovspalter permanent våde og snavsede. Det giver tilmed en dårlig hygiejne, fordi de snavsede klove tilsøler koens yver og bug, når hun lægger sig i båsene. Haler, der hænger fra sengene ned på et tilsølet gulv, bliver også våde og sjasker hele koen til i gødning.

4 Smalle passager og sluser

Et lavt stressniveau er utroligt vigtigt for den enkelte kos velbefindende og sundhed.

Celletallet kan komme op bare pga. stress. Smalle passager og sluser gør ko-trafikken besværlig og fyldt med sammenstød, blokeringer og 'prop-dannelser', som alt sammen virker stressende. Jo flere passager der er i sengerækkerne, jo bredere gange og jo færre smalle døre - fx gennem mure ind til at andet afsnit af stalden - jo bedre er det. En sengebåsestald kan højst opnå en score på 2, da bevægelsesfriheden altid vil være mere begrænset end i en dybstrøelsesstald

5 Kløindretning

I en økologisk besætning skal der være mulighed for hudpleje. I princippet kan en ko vende og dreje sig, så hun kan foretage hudpleje overalt på sin krop, hvis bare hun har fri bevægelighed på et skridsikkert gulv. Man hjælper dog køerne rigtig meget, hvis de har mulighed for at klø sig op ad noget. Maksimum point gives, hvis køerne har en roterende børste per 40 køer.

6 Luftfornyelse / træk

Det er vigtigt, at luften i en stald er frisk og ofte fornyes. På den anden side må det ikke trække. Bundpoint vil typisk blive givet til en indelukket stald med mure fra loft til gulv, hvor man lugter ud ved at åbne en port og et par vinduer, sådan at der i dele af stalden er en tæt, indelukket luft, mens det andre steder i stalden trækker, så man kan mærke luftstrømmen, hvis man fugter sin finger og holder den op i luften, og fingeren bliver kold på den ene side. Der vil

omvendt blive givet mange point til en åben stald, hvor luften er den samme som luften udenfor. Bedømmelsen af træk lader sig bedst gøre, hvis man placerer sig i køernes liggehøjde.

7 Lugt

Vurderingen af staldlugten er meget sammenhængende med ovenstående parametre: I en stald med masser af luft vil lugten som regel også være god, og tøjet lugter ikke, efter man har været inde i stalden. Lugten i en stald er også afhængig af forhold omkring fodring, gødningsforurening og gødningsopbevaring.

8 Dagslys

I dagtimerne skal dyr have lys. Det stimulerer dem og deres naturlige adfærd, og det gør menneskenes overvågning lettere og bedre. Køerne søger hen i sollys, hvis de har mulighed for det.

9 Indretning foderbord

Der skal være forskel i højden mellem det gulv, som køerne står på, og foderbordet, som de tager foderet fra. For når de står i en stald, kan de ikke indrette deres benstilling, sådan som de kan på græsmarken, hvor underlaget er helt anderledes skridsikkert, og hvor der er plads på en anden måde, end når køerne er stillet op på en lige linie foran et foderbord. Foderbordet er optimalt placeret, hvis det er 10 cm højere end køernes ståhøjde og indrettet, så køerne aldrig behøver strække sig efter foderet, og de ikke hæmmes af en fejlplaceret nakkebom.

10 Ædepladser per ko

Køer er sociale dyr og æder gerne samtidig. Desuden er det et vigtigt element i dyrenes velfærd, at de altid har mulighed for at få foder. Det mindsker stressniveauet hos den enkelte ko og i hele stalden, og det giver lige muligheder for alle, sådan at de unge og de svageste køer ikke på noget tidspunkt bliver holdt tilbage. Desuden vil det give mulighed for, at alle køerne kan opholde sig ved foderbordet lige efter malkning i stedet for at gå ned og lægge sig, medens pattekanalen er åben endnu. Hvis man fodrer ud mange gange om dagen, kompenserer det delvist for, at der ikke er en ædeplads per ko, da der så ikke behøver opstå konkurrence om frisk foder.

11 Drikkemuligheder

Vand er essentielt i forhold til mælkeproduktionen. Der skal simpelthen være fri adgang til drikkevand, og det betyder mange pladser ved drikketruget eller drikkekopperne og brede gang-arealer - over 3 meter - omkring drikkestederne. De skal gerne være fordelt mange steder i stalden, så de støtter den jævne og rolige gang rundt i stalden, og sådan at én stor førerko ikke kan blokere for de andre, så de ikke får vand.

12 Rent liggeareal

En af de væsentligste faktorer for en god yversundhed er hygiejnen. Uanset om det er sengebåse eller dybstrøelse, så skal alle dyr have mulighed for at ligge ned samtidig på

et underlag, som er rent og tørt. Det er dét, der skal vægtes ved vurderingen: Kan alle køer komme til at ligge rent og tørt?

13 Blødt leje

Dyrene skal ikke blot ligge rent og tørt, men også blødt. Som bedømmer skal man kunne foretage 'knæfaldsprøven' uden bekymring dér, hvor køerne ligger, for at man kan give top-point. Det vil sige, at man skal kunne falde på knæ fra stående stilling, uden det gør ondt eller har nogle uheldige følger for knæene. Dybstrøelsesmåtten opnår maksimumpoint. Det samme gør en tyk halm eller sandseng.

14 Skridsikker bås

Det har stor betydning for koens normale rejse/lægge sig adfærd, at der ingen fare er for, at hun skrider ud, når hun rejser sig. Dels giver det risiko for fald med mere alvorlige følger, og dels påvirker det koens selvsikkerhed og dermed hendes bevægelsesmønster, hvis hun er ude for at bagbenene fx glider på underlaget, hver gang hun prøver at rejse sig. Skridsikkerheden vurderes bedst ved at observere køer, der rejser sig.

15 Uhindret rejse/lægge sig

For denne parametre er der angivet en række mål fra "Danske anbefalinger", som pointene gives ud fra. Hvis man i løbet af sin bedømmelse kan få lejlighed til at iagttage køernes bevægelser, når de rejser og lægger sig i alle de typer senge, der er i besætningen, så er det bedst. Uanset mål vil det altid støtte bedømmelsen at se det i virkeligheden.

16 Vedligeholdelse

Denne parameter er baseret på en overordnet bedømmelse af hele stalden og kan ofte udfyldes som en af de sidste i hele bedømmelsen, når man har været hele vejen rundt. Den overordnede bedømmelse går simpelthen på, hvorvidt der rundt omkring i stalden er ét eller flere steder, der udgør en direkte risiko for dyrene i form af skader, sår eller fald. Det kan for eksempel være knækkede sengebøjler, rester af gamle stativer fra vandkar, defekte spalter eller en flosset port. På spaltegulve bør der ikke være mere end 3 mm niveauforskel mellem bjælkerne.

Malkning

Ved bedømmelsen af hele området omkring malkningen - opsamlingsplads, malkestald og returgang - er der lagt meget vægt på køerne tryk ved hele situationen. Dels i form af stress-frihed og dels i form af manglende risiko for, at der sker noget ubehageligt.

Både på opsamlingspladsen, i malkestalden og på returgangen kræves der meget af køerne i form af bevægelser, der både kan være pludselige og dirigerede af andre køer, mennesker eller teknik - fx når bomme hævses eller sænkes.

OPSAMLINGSPLADSEN

Køerne tilbringer tid på opsamlingspladsen to eller måske tre gange om dagen. Afhængig af indretning kan det være mere eller mindre anstrengende eller stressende. Det er ofte de svageste køer, som står i længst tid - og det er jo ikke det, de har brug for! Man kan forbedre systemet ved at samle dyrene sammen på et sted, hvor de har adgang til at ligge ned og adgang til foder, og man kan samle mindre hold sammen ad gangen, sådan at den enkelte ko ikke risikerer at stå der så længe.

17 Tid

Hvis den ko, som står der længst, står der i halvanden time hver gang, så tilbringer hun 3 timer om dagen bare med at stå og vente på at blive malket. Det belaster koen at stå længe op, og den kan komme i tidsnød i forhold til at nå alle sine andre gøremål i løbet af en dag - æde, hvile og motionere.

18 Antal m² per ko, når der er flest

Hvis køerne er trængt for meget sammen, er det ubehageligt for den enkelte ko, og risikoen for skader er meget større.

19 Indretning

Opsamlingspladsen bør være overskuelig, lys og velventileret. En lang smal opsamlingsplads er bedre end en bred kvadratisk, som ikke så naturligt fører køerne frem imod malkning. Adgang til vand på opsamlingspladsen vægter positivt.

20 Skridsikkerhed

Gulvbelægningen på opsamlingspladsen bør være helt skridsikker.

MALKEPLADS OG RETURGAN

En af de uheldige virkninger af stress i forbindelse med malkning er, at stress-hormonet adrenalin hindrer nedlægningen af mælken. Det er også uheldigt, at den enkelte kos stress ofte forplanter sig til de andre, så der kommer bølger af voldsomme reaktioner og gødningsafgang, hvilket ikke gør malkearbejdet nemmere eller mere behageligt! Derfor skal selve malkestalden og hele arbejdsgangen med at få køer ind og ud være så lidt belastende som overhovedet muligt.

21 Skridsikkerhed

Under malkningen skal tingene gå slag i slag, og køerne bliver drevet frem i små hold, når malkestalden er klar, og ud igen, når de er malkede. Den enkelte ko har meget lidt kontrol over, hvornår der bliver brug for at sætte i gang og stoppe, og be-

vælgelserne bliver sommetider pludselige. Derfor er hun meget afhængig af, at gulvet er skridsikkert og trykt - det vil sige intakt og uden trin og huller, som man kan snuble over.

22 Retning, længde og niveauforskel, returgang

Der er tryk på, når køerne skal ud af malkestalden. Både ro og uro forplanter sig til andre køer i systemet, og netop i forbindelse med malkningen er det som nævnt vigtigt at holde det hele så roligt og stress-frit som muligt - også når køerne forlader malkestalden. Når de skynder sig ud, skal de kunne se, hvor de går hen. Det betyder, at der skal være lys omkring dem. Hvis det er en gang, skal der være lys for enden. Det bedste er, når de kan se hele vejen hen til stalden,

som de skal hen til. Det værste er, hvis de skal dreje i en vinkel på 180° . Hvis der er trappetrin nedad, er der stor risiko for, at de snubler eller falder.

23 Foder efter malkning

Når køerne kommer fra malkning, er det en stor fordel, at der er fri adgang til foder og vand. For det første trænger de til det, især hvis de har stået længe på opsamlingspladsen. De har også den største tørst og vandoptagelse umiddelbart efter, at deres yvere er blevet tømte. For det andet lokker frisk foder på foderbordet dem fra at lægge sig ned lige efter, at de er blevet malket. Det er godt for deres yvere, for patterne lukker sig først for indtrængende snavs cirka en halv time efter malkning.

Udendørs forhold

Udelivet er en væsentlig del af den naturlighed, som fremhæves i den økologiske driftsform. Det gælder både udeliv i forbindelse med sommergræsning og i forbindelse med udendørs motion gennem vinteren.

24 Motionsfold, vinter

Der er ingen tvivl om, at frisk luft og motion er godt for køerne. Under danske forhold vil der kun være ganske få dage om året, hvor det er berettiget at diskutere, om køerne bør blive inde på grund af dårligt vejr.

25 Renlighed, motionsfold

En motionsfold kan meget nemt blive pløret og optrådt, især gennem vinteren. Motionsfolden skal som alle de andre parametre vurderes på besøgsdagen. Det skal indgå i vurderingen, om folden bliver brugt.

26 Afstand til vand på græs

Vand er essentielt for koen og hendes mælkeproduktion, også på græs. Fri adgang til vand betyder derfor også fri adgang på græs. Hvis afgræsningsmarken er lige uden for stalden, bliver det et bedømmelsesspørgsmål, hvorvidt man vurderer det som fri adgang.

27 Timer på græs i juli-august

Antallet af timer på græs varierer meget hen

over græsnings sæsonen. Det skifter også med årstiden, om køerne er ude dag og nat. Vi tager i bedømmelsen kun højde for høj-sæsonen, og afgræsning både nat og dag vægtes som bedst. Dels fordi det er det mest naturlige for en ko og hendes vomfunktion, dels fordi det er sundt med mest muligt udeliv og frisk luft. Græsning defineres i denne forbindelse som 'adgang til græs'. Det vil sige, at det kan godt kombineres med adgang til stalden og staldfodring, når blot dørene til afgræsningsmarken er åbne.

28 Læ og skygge

Allerbedst er et areal med mange muligheder for lys, skygge og forskellige grader af åbenhed, sådan at køerne har valgfrihed i forhold til vejret og får forskellige sansoplevelser. Alle dyr skal have mulighed for at ligge i skygge midt på dagen på en varm sommerdag, og der skal være læ for storm og slagregn.

29 Foldskifte

Her belønnes en græsmark, som passes godt, i kombination med foldskifte og den samlede størrelse af græsningsarealet. Gode rammer i form af plads og en god kvalitet græs er den selvfølgelig forudsætning for at kunne tilbyde sine køer mange timer på græs.

Foder og fodring

Foderet er centralt for koens velbefindende. En vom, som fungerer godt, er et tegn på en ko, som fungerer godt. Foderet skal både være passende for produktionen, sådan at der skabes harmoni mellem det, der kommer ind i koen, og det, der kommer ud. Men det skal også være frisk foder af en god kvalitet, uden gødningsrester og mug. Vi har desuden vægtet variationen højt. Dette er ud fra en tankegang om, at det er naturligt for køer at have en vifte af muligheder for valg af forskellige foderemner, såsom forskellige græsser og urter.

30 Foderhygiejne, foderbord

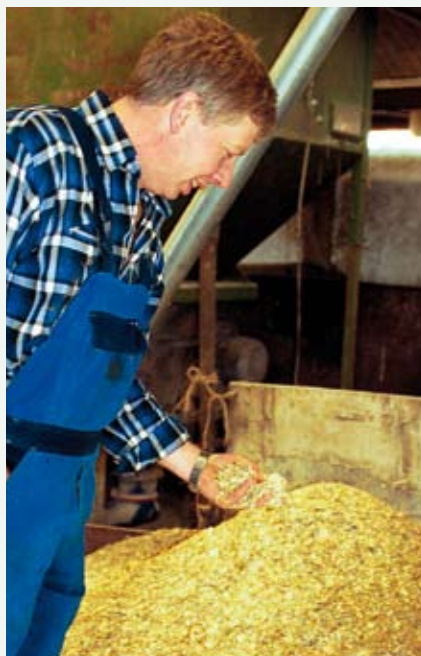
Her vurderes foderet, som det ligger på foderbordet. Det skal være frisk og vellugtende.

31 Gødning på foderbordet

Det er vigtigt, at foderet er rent og frit for smitstoffer - væsentligst gødning. Hvordan er hygiejnen på foderbordet mht. støvle-, ko- og maskintrafik? Hvis der er huller, hvor mennesker (både driftsleder, inseminører og andre gæster) går direkte fra foderbord og ned på et spalteareal og tilbage igen, kan det forbedre bedømmelsen væsentligt, hvis der er mulighed for støvlevask ved pasagen.

32 Hygiejne, vand

Vand er kilde til mange bakterier, og et vandkar skal være rent. Bedst karakter gives, hvis man som bedømmer er tæt på selv

at ville drikke af vandet i et vandkar. Mange kar er vanskelige at gøre rene (de er f.eks. boltet fast og har ingen bundprop), og det afslører sig som regel ved gamle belægninger.

33 Varieret foder

Alsidighed i foderrationen er med til at sikre, at koen bliver dækket ind med næringsstoffer, mineraler, vitaminer og andre vigtige stoffer. Køer, der om sommeren lever af rajgræs, korn og evt. halm, får et foder med en meget lille variation. Variationen kan sikres ved f.eks. at vælge artsrige græsmarksblandinger, så urter i græsmarken, blande forskellige kornsorter og anvende flere forskellige ensilager samtidig.

34 Antal udfodringer

Den bedste sikring af foderets friskhed og tilgængelighed er mange udfodringer. Et fodersystem, hvor der altid er frisk foder til rådighed, giver maksimum point, imens et system med en daglig udfodring, ingen indfejninger og begrænset antal ædepladser giver minimumpoint

35 Foderopbevaring, kraftfoder

En god opbevaring af foderet er vigtig for at sikre, at det holder sig frisk, og at det ikke bliver forurennet. Eksempelvis er frit tilgængeligt korn en yndet gødningsbakke for katte.

36 Foderopbevaring, grovfoder

Jord, mug og/eller varmedannelse i ensilagen skader dyrene. Frasortering af dårligt foder, omhyggelig udtagning og tildækning er altafgørende.

37 Gødningskonsistens, hele flokken

Denne parameter bedømmes udfra et helhedsindtryk i flokken og vil ofte være en af de sidste parametre, man bedømmer efter sin rundtur. Er gødningskonsistensen generelt i besætningen fast og falder i klatter? Hvis det sprøjter ud, indikerer det en dårlig fordøjelse pga. uafbalanceret fodring.

Gruppeliv

Det er vigtigt for en ko at leve et socialt liv i en gruppe. Harmonien i gruppen er af stor betydning for stressniveauet, og vi vurderer dette efter stabiliteten, flokstørrelsen og størrelsesforskellen i gruppen. Hvis der er flere grupper af køer, samles vurderingen for alle grupper.

38 Stabile grupper

Jo mindre tumult, der er i en flok, jo bedre. Det skaber ro, når køerne bevarer deres plads i rangordenen og befinder sig i det samme miljø gennem en lang periode. Flytning i forbindelse med goldning og tilbage igen regner vi som hensigtsmæssige flytninger. Det gælder også flytning til kælvningsboks; så vi tæller kun på flytninger gennem laktationen og i selve goldperioden. Hvis en ko flyttes tilbage til det laktationsmiljø, som hun senere skal opholde sig i, nogle uger inden forventet kælvning, regnes det for flytning i forbindelse med kælvning. Også selvom hun kortvarigt tages ud til en kælvningsboks.

39 Flokstørrelse

En overskuelig flokstørrelse gør det muligt for køerne at danne et stabilt hierarki, hvor alle køerne kender deres plads i rangordenen. Derved kan man opnå harmoni i flokken og undgå tilbagevendende stridigheder om rangordenen.

Nogle undersøgelser peger på, at køer er i stand til at genkende alle køer i flokken ved flokstørrelser under 80 køer.

40 Størrelsesforskelle, køer

Små køer har alt andet lige sværere ved at begå sig i flokken. Førstekalvskøer, som ikke er fuldt udvoksede, kan blive moppet af ældre og større køer.

Ved indstilling af inventaret er det svært at tilgodese både store og små køer samtidig. Især i sengebåsestalde kan det være et problem, at pladsen bliver for trang for de store køer, eller modsat bliver for rigelig for små køer, der kan ligge sig på tværs i båsene eller kile sig fast i inventaret.

41 Løbning af udsætterkøer

I en økologisk besætning betragtes det som uetisk at slagte drægtige køer. Desuden indikerer denne parameter (sammen med parameter 47 vedr. gennemsnitlig afstand mellem kælvning og slagtning) hvor meget overblik, landmanden har over sin besætning, og hvorvidt han/hun har brug for 'hovsa-løsninger' i form af tidlige udsætninger eller udsætninger af drægtige køer.

42 Frygtsohmhed

Denne parameter bedømmes ligeledes for flokken som helhed i slutningen af registreringerne. Lige i begyndelsen, når man træder ind mellem køerne, kan der godt være en kortvarig nysgerrig eller frygtsohm reaktion, men efter 45-60 minutter kan man som regel godt bedømme stemningen, og hvordan køerne reagerer på éns tilstedeværelse.

Køernes historie

Data er et historisk tilbageblik, som giver et billede af, hvordan køerne har haft det gennem den seneste periode. Vi har valgt et år som referencegrundlag, og vi har udvalgt parametre, som afspejler graden af stabilitet og harmoni i besætningen, samt hvorvidt landmanden har overblik over situationen i besætningen. Flere af registreringerne forudsætter, at landmanden deltager i ydelseskontrol. Gør han ikke det, må man skønne sig til tallene ud fra landmandens oplysninger.

43 Procent døde køer

Procentdelen af døde køer gennem det seneste år anføres her. Det drejer sig både om køer, som er blevet aflivet, og køer, som er døde af sig selv. Ved den efterfølgende samtale bør dødsfald, mulige årsager og muligheder for at undgå lignende tilfælde altid tales igennem.

44 Gennemsnitligt antal laktationer

En god holdbarhed er et mål for en økologisk besætning. Det kan bidrage positivt til en besætnings stabilitet og er i sig selv et tegn på, at køerne trives.

45 Procent slagteanmærkninger, køer

Andelen af køer, som får bemærkninger fra slagteriet, afspejler velfærden i besætningen gennem fund af sygdomme og trykninger. Private slagtehuse indberetter ikke slagteanmærkninger, og derfor er det ikke altid muligt at finde frem til parameteren.

46 Procent slagtekøer med form og fedme på 1

Køer der opnår 1 i både form og fedme er afmagrede og har ikke haft en høj velfærd i månederne op til slagtning.

47 Gennemsnitligt antal dage fra kælvning til slagtning

Jo længere tid, der i gennemsnit går fra køernes sidste kælvning til slagtning, jo mere stabil er besætningen. De færreste landmænd vil sætte køer ud, som lige har kælvnet og er i laktationsfasen med den højeste ydelse. Køer, som alligevel bliver sat ud i denne fase er enten ustabile eller syge, og derfor konkluderer vi, at deres velfærd må være nedsat. Derudover indikerer det sammen med parameter 41, at landmanden i en eller anden grad mangler overblik.

48 Procent forhøjet og akut forhøjet celletal

Ændringerne i celletal hos køer er indikator for deres tilstand. Igen er stabilitet nøgleordet: En ko i god fodringsmæssig balance i et stress-frit og hygiejnisk miljø vil ikke have stærkt svingende celletal.

Kliniske registreringer

De kliniske registreringer er dyrets synlige respons på dets omgivelser. Der er plads på arket til at medtage op til 27 køer, som så bliver stikprøven fra besætningen - jo flere jo bedre.

Man skal så vidt muligt prøve at udtage køerne tilfældigt, dvs. ikke tage dem, der er mest nysgerrige og gerne kommer hen til én frivilligt - for de er måske netop de mest friske, mens dem med eventuelle problemer ligger og gemmer sig i hjørnerne.

Omvendt skal man heller ikke søge efter dem, der kunne være 'interessante tilfælde' for de repræsenterer (forhåbentlig) kun et begrænset udsnit af besætningen.

Det mest ideelle ville være på forhånd at udvælge et antal numre på køer, fordelt over laktationer og kælvningsstadier. Men da vil det være meget tidskrævende at finde de udvalgte køer i stalden.

I stedet kan man f.eks. tage hver fjerde ko ved foderbordet samt 10 køer fordelt henover dybstrøelsen.

49 Almen tilstand

En helhedsvurdering af koen: er hun 'normalt rask' eller 'syg'. Man kan ofte se, om koen er alment påvirket ved at kigge på ører, øjne og positur. Det er også en fordel, hvis man har mulighed for at se, om hendes ædelyst er nedsat - hvilket den vil være, hvis hun er alment påvirket.

Køer, som har haft det dårligt i et stykke tid, vil ofte have ligget meget ned, og afhængig af staldsystem kan det nogle gange

ses på slidte hår på ydersiden af haserne samt på forknæene.

Det kræver viden, øvelse, god tid og måske specielle værktøjer at diagnosticere en decideret sygdom; men hvis man finder en syg ko, som landmanden ikke er opmærksom på, vil det være godt at komme lidt tættere på, hvad der er i vejen.

50 og 51 Fed og mager

Huldet skal være ensartet og ligge pænt i midten. Derfor vurderer vi, om der er mange køer, som ligger i yderzonerne og enten er for magre eller for fede. Hvis køerne spreder sig over for stort et spektrum, kunne det f.eks. tyde på, at staldsystem og udfodrings-metode gør det muligt for de stærke køer at få langt mere foder end de svage. Hvis der i besætningen er overvægt enten mod lavt huld eller fedme, skal der sættes ind med vurderingen af foderet og fodringen generelt.

52 Renhed

Det er ikke behageligt for en ko at have store gødnings-tilsmudsede områder på kroppen, så huden ikke kan ånde ordentligt, og hun ikke kan foretage hudpleje. En kos renhed kan også fortælle, om hun er syg, f.eks. med diarré.

Derudover fortæller graden af renhed 'koens egen historie' om staldmiljøet. Selvom strøelsen ser god og ren ud, tyder tilstedeværelsen af mange tilsvinede køer alligevel på, at der kan gøres noget for at holde en bedre hygiejne og dermed nedsætte risikoen for f.eks. yver- og klovinfektioner.

Hvis der sidder snavs på bagparten, tyder det på, at det kommer fra hendes egen gødning. Sidder snavsset på klove, ben og op under bugen, kan det være tegn på, at hun vader igennem en 'gødnings-pøl' et eller andet sted, f.eks. på vej ud af malkestalden eller på vej ned på et dybstrøelsesareal. Så vil hun først svine klove og det nederste af benene til; og når hun så lægger sig, sviner hun yver og bug til.

53 Hårlag

En sund og rask ko har et blankt og stramt hårlag. Hvis der er koldt inde i stalden, kan man godt tage fejl, for så vokser underulden meget, og koen ser umiddelbart mat ud i hårlaget. Derfor skal denne parameter kun angive, når matheden er et tegn på, at koen ikke har det godt. Det ses typisk ved støv og mange løse hår i pelsen; dels fordi koen ikke har overskud til at foretage hudpleje, og dels fordi en usund pels mister sin blankhed, og der tabes forholdsvis mange hår.

54 Skab

Skab ses typisk omkring haleroden ved hårløshed og små sår, som især kommer, når koen klør sig til blods op ad stolper og lignende. Skab er vanvittigt irriterende og gør køerne urolige. Man kan se, at køerne klør sig meget op ad alle mulige hjørner og stolper, og hvis man kender dyrene, kan man måske observere mere rastløshed. Udbredt skabinfektion ses typisk ned ad bagkroppen, spejlet og mellem yver og

bagben, hvor huden er irriteret og rød. Skabinfektioner er mest udbredte om vinteren i staldperioden, men skabmiden kan gennem sommeren 'gemme sig' mellem yver og bagben, hvor der bliver ved at være varmt og beskyttet.

55 Halthedsscore

Denne observation kræver, at man både ser koen stå og gå. Når man ser hende i bevægelse, skal det være en rolig bevægelse. Se tegningen med de enkelte trin.

56 Trykninger

En trykning er ubehagelig, gør ondt og er i sig selv velfærdsnedsættende. Men den fortæller også, at koens velfærd sandsynligvis i forvejen ikke er i top; for en ko, som ikke har det godt, ligger ned i længere perioder, end en ko, som har det godt. Hvorvidt det resulterer i trykninger afhænger naturligvis af staldsystemet, da en blød seng eller dybstrøelsesmåtte ikke giver trykninger.

57 Skader

Tilstedeværelsen af skader rundt omkring på koens krop er et spejlbillede af omgivelserne. Hvis flere køer har skader det samme sted, er der åbenlyst noget galt, og der skal gøres noget. Det kan eksempelvis være en bom ved foderbordet, som giver en stor del af køerne hævelser og fortykkelser i nakken, eller en uhensigtsmæssig kant et sted, som mange køer får sår på benet af.

Manual til **Koliv 100**

- Vurdering af køernes velfærd i økologiske besætninger

Koliv 100 er et hjælpemiddel til den økologiske landmand, der ønsker at vurdere og forbedre sine køers velfærd i dialog med en rådgiver, erfa-gruppe, staldskole eller andre.

Velfærdsvurderingen udføres ved en systematisk gennemgang af 57 parametre i besætningen, omfattende blandt andet staldens indretning, foder, flokstørrelse og køernes huld og sundhedstilstand.

Når landmanden sammen med en rådgiver eller kollega vurderer og tildeler en score indenfor hver enkelt parameter, dannes et samlet og detaljeret overblik over besætningen. Dermed bliver det let at identificere områder, hvor der kan sættes ind for at øge køernes velfærd. Vigtigst er dog de tanker, diskussioner og den øgede bevidsthed, som

forhåbentlig følger med gennemførelsen af velfærdsvurderingen.

Koliv 100 består af en manual (dette hæfte) og et regneark på en computer. I regnearket er der desuden en vejledning til vurdering af den enkelte parameter. I alt tager det omkring halvanden time at foretage de nødvendige observationer og taste scoren ind i regnearket, hvorefter man kan have den færdige velfærdsvurdering i hånden.

Metode, manual og regneark er udarbejdet i et samarbejde mellem Danmarks JordbrugsForskning og Økologisk Landsforening. Desuden har en række dyrlæger, rådgivere, økologi-kontrollører og landmænd været så venlige at bidrage med tanker og erfaringer.

Økologisk Landsforening

Danmarks
JordbrugsForskning